

Denetimli Serbestlik Uygulamalarının Onarıcı Adalet Sistemine Etkisinin Araştırılması

Investigation of the Effects of Probation Practices on Restorative Justice System

Av. Cansu Şekerci¹, Prof. Dr. Faruk Aşcıoğlu²

¹İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

²İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Amaç: Çalışmada onarıcı adalet sisteminin bir ögesi olan denetimli serbestlik uygulamalarının yükümlülerin yaşamına nasıl etki ettiği hususu araştırılmak sureti ile bu tedbirin uygulanmasında aksayan yönler tespit edilmeye çalışılmış, uygulamayı iyiyeye götürecektir önerilerin bulunması amaçlanmıştır.

Yöntem: Fenomenolojik analiz yöntemi kullanılarak denetimli serbestliğin farklı süreçlerindeki sekiz yükümlü ve denetimli serbestlik müdürlüklerinde aktif çalışan üç uzmanla görüşülmüştür. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerde onarıcı adaleti nasıl anlamlandırdıkları ve denetimli serbestlik sürecinden nasıl etkilendiklerini değerlendirebilmek için sorular yöneltilmiştir.

Bulgular: Katılımcıların aktarımlarından denetimli serbestlik süreçlerinin yükümlülerin sosyal uyumunu engelleyen bir damgalama sistemine dönüştürebildiği, tedbirlerin risk ve ihtiyaçlara göre belirlenmediği, özellikle yargılama aşamasında üçüncü kişilerin algısında masumiyet karinesini ihlal ettiği, suçtan uzaklaştırma işlevinin tatmin edici olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç: Yükümlülerin risk ve ihtiyaçlarını gözetenerek sosyal uyumun sağlanması, yargılama aşamasındaki yükümlülerin masumiyet karinesinden faydalanması, sürecin bireyselleştirilmesi gibi yöntemlerle denetimli serbestliğin onarıcı adaletle daha çok hizmet etmesi sağlanabilir. Mevcut yasal çerçevede değişiklik ihtiyacı olmaksızın bu yönde yapılacak iyileştirmeler ile bu önerilerin gerçekleşmesi mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Onarıcı adalet, denetimli serbestlik, denetimli serbestlik yükümlüleri, denetimli serbestlik süreçleri

ABSTRACT

Objective: In this study, it was tried to determine disadvantages of the implementation of probation practices, which is an element of restorative justice, by means of investigating its effects on probationers' lives and it was aimed to find suggestions that would improve the practice.

Methods: Using the phenomenological analysis method, questions were asked during in-depth interviews to eight probationers in different processes of the probation and three experts were also interviewed. Questions were asked to participants to evaluate how they made sense of restorative justice and how they were affected by the probation process.

Results: Considering the experiences shared by participants, it was determined that the probation processes could turn into a stigmatization system that prevented social compliance of the probationers and the measures were not determined according to probationers' risks and needs. It was also revealed that they violated the presumption of innocence in the perception of third parties at the trial stage and the function of deterrence from crime was not satisfactory.

Conclusion: It can be ensured that probation services serve more to restorative justice by methods such as providing social cohesion by taking into account the risks and needs of probationers, the probationer at the trial stage benefiting from the presumption of innocence, and individualizing the process. These suggestions will be possible with the improvements in this direction without the need for changes in the existing legislation.

Keywords: Restorative justice, probation, probationers, probation process

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Av. Cansu Şekerci, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: av.cansusekerici@gmail.com
ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6901-3959

Geliş tarihi/Received: 22.06.2020
Kabul tarihi/Accepted: 06.01.2021

GİRİŞ

Onarıcı adalet kavramı, pek çok kişi için farklı anlam ifade etmektedir (1). Van Ness ve Strong (2), kavramın tanımında uzlaşma olmamasını, onarıcı adaletin gelişmeye devam eden yapısına dayandırmaktadır. Johnstone ve Van Ness (3), üç belirleme üzerinden onarıcı adalet sistemini açıklamıştır. Buna göre onarıcı adalet sistemi, süjelerin iletişimini ve sürece dahil olarak fikir sahibi olmalarını önemser, suçtan doğan zararın giderilmesi için fail ve mağdurun da söz sahibi olduğu çözüm yolları arar. Mağdurun zararını giderme, failin suçla ilgili davranışını iyiye yöneltme ve toplumsal adalet duygusunun yeniden teminini amaçlar. Albert Eglash, 1958'de yaptığı adalet sistemleri sınıflandırmasında cezalandırma, suçluların tedavisi ve onarma temelli olmak üzere üçlü bir ayrıma gitmiştir. Onarma temelli adalet sistemini diğer iki adalet sisteminden ayırmak için "suçlunun davranışının zararlarına odaklanırken mağdur ve faili de sürece dahil etmesi" tanımlamasını yapmıştır (2). Akdeniz (4), onarıcı adaletin tek bir tanımı olmasının zorluğundan hareketle onarıcı adaleti bir kavram ya da teorik temel yerine ceza adalet sistemlerinde yer alan bazı uygulamaların ortak özelliklerine şekil veren bir adalet yaklaşımı olarak düşünmeyi tercih etmiştir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (5), 2013'te onarıcı adaletin modern anlamda görünüş biçimlerini mağdur-fail arabuluculuğu, aile/grup konferansları, ceza belirtme çemberleri, denetimli serbestlik ve ülkelerin kendi mevzuatlarında yer alan başkaca uygulamalar olarak özetlemiştir.

Denetimli serbestlik, kanunca tanımlanan ve bir hükümlüye verilen yaptırımların ve tedbirlerin toplumda uygulanmasına ilişkindir. Hükümlünün sosyal katılımını ve ayrıca toplum güvenliğine katkıda bulunmayı hedefleyen denetimi, rehberliği ve yardımı içeren bir faaliyet ve müdahale yelpazesini içerir (6). Yavuz'a (7) göre ise yapılabilecek en geniş tanım, "Suç işlemiş bir kişinin, yetkili makamlar tarafından suça yönelik resmi bir karşılık veya ceza muhakemesi sürecinde bir tedbir olarak belirlenen yükümlülük ve gerekliliklerin, belirli bir süre, planlama ve gözetim kapsamında toplum içinde yerine getirilmesinin sağlandığı bir ceza adalet yöntemi"dir.

Whitehead ve Braswell (8), tarihsel süreçte amacına ve kapsamına göre denetimli serbestliğin modellerini derlemişlerdir: 1- Rehabilitasyon modeli, 2- Hukuk yaptırımı modeli, 3- Kırık camlar modeli, 4- Yeni penoloji sistemi modeli, 5- Toplum güvenliği modeli, 6- Müeyyidelerin bir parçası olma modeli, 7- Onarıcı ve toplumcu adalet modeli, 8- Denge yaklaşımı modeli. Yaptıkları bu derleme, denetimli serbestliğin olası modellerinin tartışılmasına da zemin hazırlamaktadır.

Denetimli serbestlik, Türkiye hukukuna 2005 senesinde yürürlüğe giren 5402 sayılı kanunla dahil olmuştur. Türkiye'deki denetimli serbestlik uygulamalarının kapsamı, infaz hizmetleri, madde bağımlılarının tedavi hizmetleri, hizmetler kapsamında düzenlenen raporlar, rehberlik ve

yardım hizmetleri başlıklarında toparlanabilir (9). Demirbaş (10), denetimli serbestliğin fonksiyonlarını denetim, yardım, rehberlik, koruma ve önleme başlıkları altında incelemektedir. Yükümlülükler, soruşturma aşamasında, kovuşturma aşamasında, kovuşturma aşamasından sonra ve salıverilmeden sonra olmak üzere dört farklı süreçte uygulanmaktadır. Soruşturma ve kovuşturma aşamalarında uygulanan denetimli serbestlik tedbirleri; yurt dışına çıkmamak, hakim tarafından belirlenen yerlere belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak, her türlü taşıtları veya bunlardan bazılarını kullanmamak ve gerektiğinde mahkeme kalemine sürücü belgesini teslim etmek, uyuşturucu ve uyarıcı madde ile alkol bağımlılığından arınmak için hastaneye yatmayı da içeren muayeneye veya tedaviye tabi olmak, konutunu terk etmemek, belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek, belirlenen yer veya bölgelere gitmemek gibi adli kontrol kapsamında birtakım yükümlülükler içerir. Bu tedbirler, tutuklamayı istisna haline getiren bir alternatif yaratmıştır. Böylelikle kişinin özgürlüğüne olabildiğince az müdahale edilirken tutuklamadan beklenen faydanın da sağlanması mümkün hale gelmektedir (11,12). Kovuşturma aşamasından sonra uygulanan denetimli serbestlik tedbirleri ise artık tutuklamaya alternatif teşkil etmez. Suç işlediği sabit olan kişiye verilen cezanın infazı, yasalardaki diğer şartlar da uyuyorsa hapsetmek yerine birtakım sorumluluklar verilerek gerçekleştirilir. Bu aşamadan sonra hükmedilen denetimli serbestlik tedbirleri, yükümlünün meslek edinecek bir eğitime devam etmesi, mesleğini gerçekleştirebilecek bir yerde ücretli çalışması, belirlenen programlara katılması, belirlenen yerlere girmekten yasaklanması, kamuya yararlı ücretsiz bir işte çalıştırılması gibi yaptırımları içermektedir. Salıverilme sonrasındaki denetimli serbestlik uygulamaları ise kişinin aldığı hapis cezasının yasa tarafından belirlenen kısmını ceza infaz kurumunda iyi halli geçirmesinin ardından erken tahliye edilerek cezasının geri kalan kısmında denetim altında tutulması sürecini kapsamaktadır. Tahliye sonrasında yükümlü, kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalışma, bir konut veya bölgede denetim ve gözetim altında bulundurulma, belirlenen yer veya bölgelere gitmeme, belirlenen programlara katılma tedbirlerinden en az birini yerine getirmek zorundadır (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği, dördüncü ve beşinci kısımlar).

Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı'nın (13) açıkladığı verilere göre 2006 yılında denetimli serbestlik müdürlüklerine infaz için gelen karar sayısı 7.185'tir. 2010'dan itibaren 100.000'in üzerine çıkan dosya sayısı, 2018'de 678.179 olarak açıklanmıştır. 2019 yılının son üç ayında ise ortalama 717-724 bin arasında dosyanın takibiyle 524-533 bin arasında kişiye denetimli serbestlik tedbiri uygulandığı bildirilmiştir. Veriler ışığında aktif olarak yaklaşık yarım milyon kişinin denetimli serbestlik tedbirlerine tabi olduğu anlaşılmaktadır.

GEREÇ ve YÖNTEMLER

Bu çalışmada fenomenolojik analiz yöntemi kullanılmıştır. Fenomenolojik analiz, kişilerin bir fenomene dair sahip oldukları tecrübenin yapısını, özünü keşfetmeyi amaçlar (14). Bu keşfin sağlanabilmesi için de katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılması tercih edilmiştir. Bu amaçla 2019 yılında, İstanbul'da denetimli serbestlik yükümlüsü ve uzmanlarından oluşan toplam on bir kişi ile derinlemesine mülakat yapmak sureti ile fenomenolojik analiz gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler, sosyal dünyada görülen birçok olgu, süreç ve ilişkinin görünen kısmından ziyade, ayrıntılarda gizlenmiş olan gerçeği anlamaya imkan veren bir veri oluşturma sürecini içermektedir (15). Fenomenolojik analizin katılımcıya ve araştırmacıya sunduğu esneklikten faydalanabilmek adına hipotez kurmaktan kaçınılsa da bu araştırmanın hareket noktasını, denetimli serbestliğin onarıcı yönünün uygulayıcılar tarafından ne kadar etkili, yerinde ve geçerli bulunduğunu bilme ihtiyacı oluşturmaktadır. Süreç içerisindeki kimi tedbirlerin etkili olmadığı, kimi tedbirlerin ise yükümlüleri zorlayıcı yanları olduğu düşünülmektedir. Yöneltilen sorularla yükümlüler ve uzmanların onarıcı adalet ve denetimli serbestlik kavramlarını nasıl anlamlandırdıkları ve tecrübeleri üzerinden uygulamanın etkileri öğrenilmek istenmiştir.

Araştırmaya denetimli serbestlik süreçlerinin herhangi birinde, tedbirlerden en az bir tanesinden yükümlü olan sekiz yetişkin yükümlü ve denetimli serbestlik müdürlüklerinde aktif çalışan üç uzman katılım göstermiştir. Uygulamadaki en aktif süje oldukları düşünüldüğünden yükümlülerin yaklaşımları önemli bulunmuştur. Yükümlülerin yaklaşımlarını daha iyi anlamlandırmak için süreç içerisinde onlarla çalışan ve denetimli serbestliğin onarıcı adalet perspektifinde gerçekleşmesi için profesyonel sorumluluk üstlenen uzmanların görüşlerinden de faydalanılmıştır. Bu şekilde birbirini etkileyen iki farklı bakış açısıyla çalışmanın amacının güçlenmesi hedeflenmiştir.

Katılımcılar belirlenirken sosyodemografik özellikleri ve yükümlülerin suç tipleri sınırlandırılmamıştır. Sürecin sosyal ve kişisel yaşamlarındaki etkisini gözlemleyebilmek adına katılımcıların sorudan bağımsız açıklamalar yaptığı durumlarda görüşmeye müdahale edilmemiş, yapılan analiz esnasında bu aktarımlarından doğan tespitlere de yer verilmiştir. Yapılması planlanan analizlerden biri olmadığı için yükümlülerin denetimli serbestlik sürecine girmelerine sebep olan dosyalarına ilişkin herhangi bir soru sorulmamış fakat aktarım yapmak istediklerinde katılımları engellenmemiştir.

Analizin daha sağlıklı yapılabilmesi için görüşmelerin başında katılımcıların ses kaydı alınmasına ilişkin rızaları alınmıştır. Toplanan ses kayıtları birçok kez dinlenerek araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülen başlıklar belirlenmiş ve katılımcıların aktarımları gruplandırılarak analiz sonuçlanmıştır. Katılımcılardan öncelikle kendilerini tanıtmaları istenmiş, yaşları, eğitim durumları, günlük hayatta nelerle uğraştıkları sorulmuştur.

Yükümlülerin hangi aşamada, hangi denetimli serbestlik tedbirini aldıkları öğrenilmiştir. Ardından onarıcı adalet ve denetimli serbestlik kavramlarını nasıl tanımladıkları, denetimli serbestlik sürecine ilişkin genel yaklaşımları anlaşıldıktan sonra yükümlülere ayrıca hangi tedbirlere tabi tutuldukları ve bu tedbirleri yerine getirirken kendilerini nasıl hissettikleri, herhangi bir zorluk yaşayıp yaşamadıkları ve denetimli serbestliğin işledikleri iddia edilen suçla bir ilgisi olup olmadığı sorulmuştur. Yükümlülerin tabi oldukları tedbirleri aktarabildikleri sorular, uzmanlara da gözlemlerini paylaşmaları amacıyla yöneltilmiştir. Yükümlülerin uzmanlarla ve uzmanların yükümlülerle kurdukları iletişimi nasıl değerlendirdikleri sorularak her iki grubun birbirlerine yaklaşımları anlaşılmasına çalışılmıştır. Yine uygulamalar esnasında kendilerini nasıl hissettikleri ve uygulamanın nasıl olmasını tercih ettikleri öğrenilmek istenmiştir.

BULGULAR

Derinlemesine mülakat yapılan sekiz yükümlü ve üç denetimli serbestlik uzmanına ilişkin demografik veriler Tablo 1'de verilmiştir. Katılımcılar, 27-41 yaş aralığında olup iki yükümlü salıverilmeden sonra, altı yükümlü ise yargılamaları devam ederken denetimli serbestlik sürecine dahil olmuştur. Yargılama sürecinde denetimli serbestlik yükümlüsü olan katılımcıların bazıları tedbire tabi tutuldukları aşamaların kovuşturma mı soruşturma mı yoksa her ikisi mi olduğu bilgisini net olarak paylaşmadığından tabloda hem soruşturma hem kovuşturma hem de yargılama olarak üç farklı süreç ismi geçse de mevzuata göre bu aşamada alınan tedbirlerin türü ve amacı aynı olduğu için aktardıkları bilgi yeterli görülmüştür (Tablo 1).

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, katılımcıların onarıcı adalet, denetimli serbestlik sistemine yaklaşımları ve süreçten etkilenme-etiketleme çerçevesindeki tecrübe aktarımları olarak sınıflandırılmıştır.

Katılımcıların Adalet Sistemine Dair Algıları

Bu konuda katılımcılara onarıcı adalet sisteminden ne anladıkları ve bir suçun cezalandırılmasından mı yoksa onarılmasından mı yana oldukları sorulmuştur. Genel itibarıyla yükümlüler, onarıcı adalet diye bir şey olmadığını düşünmektedir. Hapsedilme geçmişi olan YÜKÜMLÜ 6 (YÜK. 6), hapis cezasının gerçek suçlular için gerektiğini ancak yine de hapsedilmenin onarıcı bir yönü olmadığını düşünmektedir.

“Ya rehabilite etmek için bir şey yap ya da bu adamı idam et diyorum yani çünkü artık o, o noktaya gelmiş, çözüm üretmiyorsun sen sadece karşılık veriyorsun. Bir yaptırım uyguluyorsun ama adamın bir sonraki yapacağı şeyin önüne geçmek için bir şey yapmıyorsun adama.” (YÜK. 6)

Uzmanlar ise adaletin sağlanmasından ziyade suçların önlenerek adaletin korunmasından yana ifadeler kullanmıştır.

Katılımcıların Denetimli Serbestlik Sistemine Dair Algıları ve Süreç İçindeki Tecrübeleri

Katılımcıların adalet sistemine olan yaklaşımları dinlendikten sonra parçası oldukları denetimli serbestlik sistemini nasıl anlamlandırdıkları sorulmuştur. Uzmanlar, denetimli serbestliğin suçtan uzaklaştırma etkisinin kişiye bağlı olduğunu düşünürken yükümlüler, kendi yaşadıkları zorluklardan hareketle tam tersine suça yaklaştığına dair paylaşımlarda bulunmuşlardır.

“ ‘Kamu hizmetine nasıl gidip geleceğim bana yol parası verin’ dedim. O da benim sorunum değil, dedi. Dedim ben şey (para) yok, ‘yani istersen gelme cezaevine geri dönersin.’ Ben de dedim siz suça teşvik ediyorsunuz, sen bana açıkça şu an diyorsun ki git gasp yap hırsızlık yap ama gel. Benim sorunum değil, dedi.” (YÜK. 6)

UZMAN.3 (UZM. 3), sürecin onarıcı olup olmadığını gözlemek için tedbirler sona erdikten sonra da yükümlülerle görüşmeye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Madde kullanımından dolayı tedavi ve denetimli serbestlik tedbirine tabi tutulan YÜK. 8, sürecin kendisi için faydalı olduğunu belirtmiştir. Salıverilmeden sonra denetimli serbestliğe tabi tutulan yükümlülerden olan YÜK. 4 ise özgürlüğün bir dakikasının bile çok kıymetli olduğunu hatırlatarak denetimli serbestliğe çıktığından memnun olduğunu söylemiştir. İmza ve yurt dışı yasağı gibi adli kontrol tedbirlerine tabi tutulan yükümlüler

ise bunların suçtan uzaklaştırma, onarma gibi bir etkisinin olamayacağını belirtmiştir.

“Haftada bir gün imza atacağına, haftada bir gün bir uzmanla oturup konuşulabilir. Tırnak içinde suç dediğimiz o her neyse ona sürükleyen neden bulunup bu mesele aşılabılır. O zaman kişiyi kontrol altında tutmayı bırakın, siz dayatsanız bile o yapmayacaktır o bilince çıkardıktan sonra.” (YÜK. 2)

Yükümlülerin genel olarak uzman görüşmelerinden memnun olduğu, seminerlerden ise memnun olmadıkları anlaşılmaktadır. Seminerlerden doğan memnuniyetsizlik, iddia edilen suçla bir ilgisi olmamasından kaynaklandığı gibi içeriklerin kalitesine de eleştiri getirilmiştir. Uzmanlar, denetimli serbestlik yükümlülerinin sayısının fazla olmasından dolayı bakanlık kararıyla seminerlere daha çok ağırlık verildiğini belirtmiştir. Yükümlülerle paralel olarak uzmanlar da tedbirlerin süreci bireyselleştirmekten uzak olduğunu aktarmıştır.

“Bir amca gelmişti, birisi anlattı. Altmış yetmiş yaşlarında, yaşı epeyce olan bir amca. Mahkeme hakimi [...] stadyuma gitmeme cezası vermiş; tedbiri vermiş daha doğrusu. Amca kuruma gelmiş işte. Durumu anlatmış. Zaten oğlum demiş ben hiç stadyuma gitmedim, maç izlemiyorum zaten. Ben demiş camiye gidiyom işte kahveye gidiyom, hiç stadyuma gitmiyom...” (UZM. 2)

Denetimli serbestliğin yargılama esnasında da uygulanıyor oluşu, masumiyet karinesini tartışmayı gerektirmektedir. Sekiz

Tablo 1. Katılımcı tablosu

Katılımcı	Yaş	Eğitim durumu	Geçim yöntemi	Hapishane geçmişi	Denetimli serbestlik yükümlülüğü
YÜKÜMLÜ 1	42 yaşında	Üniversite mezunu	Avukat	Var	Soruşturma ve kovuşturma sürecinde Konuttan ayrılmama tedbiri, imza, yurt dışı yasağı
YÜKÜMLÜ 2	28 yaşında	Lise mezunu	Temizlik firmasında çalışıyor	Var	Yargılama sürecinde İmza, yurt dışı yasağı
YÜKÜMLÜ 3	30 yaşında	Üniversite öğrencisi	Emlak ve turizmle ilgileniyor	Yok	Yargılama sürecinde Yurt dışı yasağı (OHAL kararıyla)
YÜKÜMLÜ 4	40 yaşında	İlkokul mezunu	Gayrimenkulle uğraşiyor	Var	Salıverilme sonrası süreçte Kamu yararına çalıştırma, imza, yurt dışı yasağı
YÜKÜMLÜ 5	53 yaşında	Lise mezunu	Serbest çalışıyor	Var	Yargılama sürecinde Konuttan ayrılmama, yurt dışı yasağı
YÜKÜMLÜ 6	26-27 yaşlarında	Üniversite öğrencisi	Sivil toplumda çalışıyor	Var	Salıverilme sonrası süreçte Kamu yararına çalışma, imza, yurt dışı yasağı, konuttan ayrılmama
YÜKÜMLÜ 7	27 yaşında	Üniversite mezunu	Sivil toplumda çalışıyor	Var	Soruşturma sürecinde İmza, yurt dışı yasağı
YÜKÜMLÜ 8	27 yaşında	Lise mezunu	Bar işletmecisi	Var	Soruşturma sürecinde Tedavi ve denetimli serbestlik
Katılımcı	Yaş	Eğitim durumu	Mesleği	Mağdur/Fail olma geçmişi	Uzman olarak çalıştığı birim
UZMAN 1	33 yaşında	Üniversite mezunu	Sosyolog	Yok	Eğitim ve iyileştirme biriminde çalışıyor.
UZMAN 2	30-31 yaşlarında	Üniversite mezunu	Sosyolog	Yok	Eğitim ve iyileştirme biriminde çalışıyor.
UZMAN 3	33 yaşında	Üniversite mezunu	Psikolog	Yok	Planlama biriminde çalışıyor.

yükümlüden altısının yargılama sürecinde denetimli serbestlik tedbirine tabi tutulduğu gözetildiğinde bu araştırmada masumiyet karinesini ilgilendiren aktarımlar önemli görülmüştür. YÜK. 2, imza tedbiri için karakola gidip gelmenin yaralayıcı ve damgalayıcı olduğunu belirtmektedir.

“Mesela mahalle karakoluna gidip haftanın yedi günü ya da üç günü imza atıyor. Artık o kişi önyargı ile yaklaşabiliyor ona çünkü Türkiye’de karakol demek, karakola girip çıkmak demek potansiyel suçlusundur ki Türkiye gibi böyle farklı farklı örgütlerin, farklı farklı yapıların olduğu bir yerde gerçekten toplumda senin dışlanmana neden olabilir.” (YÜK. 2)

Hakkında henüz soruşturma aşaması bitmeden tutukluluk ve denetimli serbestlik tedbirleri uygulanan YÜK. 7, bunu bir ceza olarak nitelendirmektedir. Aktarımına göre hakkında sosyal araştırma raporu (SAR) hazırlayacak uzman dahi masumiyet karinesini görmezden geldiğini “sen de temiz yüzlüsün ama” sözleriyle ortaya koymuştur. Yakın çevresinin ise bu tedbirlerin altında somut bir suçlama olduğu düşüncesi dolayısıyla kendisine olumsuz bir yaklaşım söz konusudur.

Uzmanlar ve yükümlülerin birbirleriyle kurdukları ilişkinin sürece etkisini anlamlandırmak için bu yönde deneyimleri sorulmuştur. Uzmanlar, bu soruyu yalnızca yükümlüler üzerinden cevaplarken yükümlüler sürecin önemli bir parçası olan karakol tecrübelerini de aktarmıştır. Yükümlülerin, sürece ilişkin değişken aktarımları vardır. İki yükümlü, kendileriyle ilgilenen denetimli serbestlik memurlarının kendi memleketlerinden olmalarını, ilişkilerin iyi olmasına bir sebep olarak göstermiştir. YÜK. 7, kendisiyle muhatap olan uzmanların olumsuz davranışlarını “karakoldaki polislerden farkı yoktu davranışlarının” şeklinde ifade etmektedir. Aktarımına göre hakkında rapor hazırlarken oturmasına izin vermemişlerdir. Bu aktarıma paralel olarak UZM. 1’de bazı uzmanların olumsuz davranışlarını örneklerken aynı şeyi söylemiştir. Kendisinin meslek içi eğitim almış olmasını, yükümlülerle olan ilişkileri için son derece faydalı bulmaktadır.

“Ben eğitim aldıktan sonra mesleki anlamda kendimi geliştirme ve yetiştirme fırsatı buldum. Ondan önce zaten benim çalışmam hem bana eziyetmiş hem karşı tarafa eziyetmiş.” (UZM. 1)

Uzmanların yükümlülerle kurdukları ilişkilerde yaşadıkları zorluklar, yükümlünün sürece katılım rıza göstermemesi ve çok fazla görüşmeden dolayı kendilerini iyi hissetmemeleri olarak özetlenebilir.

“Konsomatris geldi mesela, ben bilmiyorum konsomatris olduğunu, ne iş yapıyorsunuz dedim, sizin işinize benzer bir iş yapıyorum dedi, okey yani. Gerçekten bak ben onu küçümsediğimden değil, bence o benden daha iyi bir iş yapıyor. Mesleki olarak onun doyumunu daha fazladır. Çünkü onunla konuşmak için insanlar bir motivasyona sahip, bir şey var onla konuşmak istiyor. Benimkiler benle konuşmak istemiyor ki ben onlarla konuşmak zorundayım yani. Konuşmak zorundayım ya, böyle bir şey var mı?” (UZM. 1)

Yükümlülerin tecrübe aktarımları esnasında dile getirdikleri ortak sıkıntılardan biri, iş hayatlarında ya da iş bulma aşamalarında yaşadıkları zorluklardır. YÜK. 6, nihayet bulunduğu işte, patronunun da denetimli serbestlik yükümlüsü olması sayesinde kendisini işe aldığını belirtmektedir. YÜK. 8, iş bulma sürecinden ziyade iş bulduktan sonra denetimli serbestliğin işte yükselmek için kendisine ciddi engel olduğunu belirtmektedir ve bu sebeple denetimli serbestliğin kendisini iyileştirmesine yardımcı değil, engel olduğunu düşünmektedir. Bu engelin kendisinde yarattığı hissi “Şimdi, madem beni kurtarmaya çalışıyorsunuz ama beni niye bu kadar zorluğa itiyorsunuz gibi bir soru işareti çıkıyordu bende. Orada bir güven kırıcı durum var” sözleriyle ifade etmektedir.

UZM. 1, yükümlülerin çalışma hayatında etiketlenmeyi kolaylaştıracak uygulamalara müdürlüğün denetim biriminin işyeri ziyaretleri yapması, mesai saatleri içerisinde işyerinden izin almak durumunda kalan yükümlüler olması ve kamu görevi esnasında yükümlülerin giydikleri denetimli serbestlik yelekleri olarak göstermektedir. Uygulamaları etiketlenme sebebiyle sakıncalı bulsa da kimi durumlarda denetimin amacına ulaşması için gerekli görmektedir.

“Bir tane görüşmecim vardı adamdan şüphelendim. Yedi yaşından küçük çocuğa nitelikli cinsel istismar. Bu adam bana diyor ki ‘ben şoför olarak çalışıyorum’. ‘Nerede şoför olarak çalışıyorsun?’ Okulda. Çocuklara yakın. Sonra gidiyorum onun olgu sorumlusu var, onların sürecini takip eden kişi. Diyorum ki ‘bu adam nerede çalışıyor, evrakları nereye vermiş?’ Tekstilde. Bir yandan da böyle bir şey için iyi.” (UZM. 1)

SONUÇ

Bu araştırmada denetimli serbestlik fenomeninin süjelerce nasıl bir tecrübeye yol açtığı sınırlı bir katılımcı sayısı ile gözlemlenmeye çalışılmıştır. Daha fazla katılımcıyla bu gözlemin derinleştirilmesinin değerli olacağı düşünülmekle birlikte fenomenolojik analiz yönteminin getirdiği esneklikle ve katılımcıların doygun aktarımlarıyla alanın geliştirilmesine katkı sunacak çıkarımlara ulaşıldığı düşünülmektedir. Denetimli serbestlik tedbirlerinin geniş bir skalaya yayılması dolayısıyla bir tedbir ya da aşama üzerinden çıkarımda bulunulmaması bir sınırlılık olarak görülebilir. Bu yöndeki araştırmaların uygulama aşaması, suç ya da tedbir tipi üzerinden devam etmesi alanın aydınlatılması ve sistemin onarıcı yönünün güçlenmesi için değerli görülmektedir. Görüşmeler sırasında fark edilen bir diğer sınırlılık, bazı yükümlü katılımcıların suç iddiası dolayısıyla kendilerini savunma ya da hissettiklerini saklama eğilimi içine girerek tecrübelerini bir süzgeçten geçirerek anlattıkları izlenimini edinmiş olmamızdır fakat yine de bu gözlem, bulgularda yer alacak bir değerlendirmeye sebep olmamıştır.

Turhan ve Altıkat (16), modern ceza hukukunun temel amaçlarından birini suç işleyen kişinin sosyalleşmesi

ve topluma yeniden kazandırılması olarak gösterirken hükümlünün ıslah edilmesi gerektiğini, bunun cezanın ve infazın bireyselleştirilmesinden geçtiğini belirtmektedir. Bu gereklilik, suç işleyen kişi hakkında inşa edilmekle birlikte bireyselleşme amacının yargılaması devam eden yükümlüler için değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mevzuat gereği risk ve ihtiyaç değerlendirmesi, yargılama aşamasında hükmedilen adli kontrol tedbirleri için öngörülmeyp kovuşturma ve salıverilme sonrası uygulanacak denetimli serbestlik tedbirleri için aranmaktadır. Bununla birlikte adli kontrole karar vermeden önce savcı/hakimin, şüpheli/sanık hakkında SAR ve sosyal inceleme raporu (SİR) isteyerek sürecin bireyselleşmesine katkı sağlaması da mümkündür. Ancak çalışmamız kapsamında görüşülen uzmanlar, SAR ve SİR'lerin sıklıkla alınmadığı tecrübesini paylaşmıştır. Carr ve Maguire (17), Güney İrlanda Cumhuriyeti'nde -Türkiye'dekine benzer şekilde- mahkemelerin hüküm öncesinde denetimli serbestlik sevislerinden raporlar isteyebileceğini, bunun yasal bir mecburiyeti olmadığını belirtmektedir. Buna karşılık Kuzey İrlanda'da bir hakim hüküm öncesi bu raporu almamak yönünde kanaat kullanırsa bunu gerekçeleriyle açıklamak zorundadır. Aynı çalışmada bu raporların amaçlarından biri, sürecin bireyselleştirilmesi olarak gösterilmektedir. Türkiye mevzuatında uzmanların görev tanımlarında denetim planı hazırlanırken danışmanlık vermesi de yer almaktadır. Dolayısıyla denetimli serbestlik süreçlerinin tamamında yükümlülerin risk ve ihtiyaçlarını incelemek mevzuata dahil edilmişken uygulamada bunun yetersiz gerçekleşmesi, sürecin daha verimli sürdürülmesi için bir eksiklik olarak kabul edilmelidir. Öte yandan yükümlülerin de bu sürece aktif katılım göstermesini temin edecek iyi uygulama örnekleri geliştirilmelidir. Bu hususun layık olduğu ölçüde yapılamamasının önündeki en önemli engellerin uzman sayısı azlığı, uzmanların ihtiyaç analizi, risk faktörlerinin belirlenmesi ve asgariye indirilmesi konularında yeterli eğitime sahip olmamaları düşünülebilir.

Onarıcı adalet, suç işlediği iddia edilen kişinin rehabilitasyonu ve sosyal entegrasyonu da ilgilenen bir sistemdir (5). Özellikle bir dönem tutuklu veya hükümlü olan yükümlülerin salıverilmeleri sonrası denetimli serbestlik sürecinden duydukları beklentilerin psikolojik destek, tahliye sonrası adaptasyon, en azından denetimli serbestlik yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için ekonomik destek (yol parası vb.) olduğu anlaşılmıştır. 15 Nisan 2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Ceza ve Güvenlik Tedbirleri'nin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'a göre kamuya yararlı bir işte ücretsiz çalıştırılma yükümlülüğünü yerine getirmek için yükümlünün kullandığı mutad vasıta ile yaptıkları yol giderleri denetimli serbestlik müdürlüklerince karşılanacaktır (7242 sayılı kanunun 60. maddesi).

Yükümlülerin faydalı gördüğü bireysel görüşmeler azalarak yerini seminerlere bırakmıştır. YÜK. 8, psikolojik destekle ilgili

eksikliği şu şekilde ifade etmiştir: "Peki bu süreç beni nasıl etkiledi, falan diye kimse sormadı". Bireysel görüşmelerin denetim sürecine daha çok yayılması, yükümlülere destek olmak üzere kişilerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına göre şekillenmesi gerektiği düşünülmektedir; böylelikle çok boyutlu bir sosyal rehabilitasyon sağlanabilecektir.

Müftüoğlu (18), denetimli serbestliğin suçtan uzaklaştırma etkisinin uzmanlar tarafından düşük oranda görüldüğü sonucuna varmıştır. Aynı çalışmada iyileştirme faaliyetlerinin hedeflenin çok gerisinde kaldığına işaret edilerek sistemin bu haliyle caydırıcılığı elinden alınmış bir infaz kurumu haline dönüştüğü görüşü yer almaktadır. Çalışmamıza katılan uzmanlar ise denetimli serbestlikten umulan faydanın, yükümlünün süreci benimseme, algılama biçimiyle ilgili olduğunu belirtmektedir.

ABD'de gerçekleştirilen bir çalışmada denetimli serbestlik uzmanları, sistemin önleme ve özellikle ikinci kez suç işleme (residivizm) konusunda efektif olması için yükümlü ve uzmanlar arasında terapötik işbirliğinin önemini vurgulamaktadırlar (19). ABD'deki denetimli serbestlik uygulamalarında gönüllülük ve kefalete benzer uygulamalarla karşılaştığı için Türkiye uygulamasıyla yeterli benzerlik görülme de yapılan çalışma neticesinde hem uzmanların hem de yükümlülerin yükümlünün suçtan uzaklaşması ve adalet anlayışının onarılması için daha çok bireysel ilişki kurulması gerektiği sonucu çıkmıştır. Bu da terapötik işbirliğine denk bir çalışmayla olabilir. Öte yandan araştırmalar neticesinde önerilen diğer hususlar, hizmet içi eğitim programları, görüşme ve empati becerilerinin artırılması ve her olguya özel yaklaşılmasıdır (20). Benzer olarak bizim çalışmamızda da uzmanların yükümlülere karşı tutumlarının profesyonel ve standart hale getirilmesinin önemi bazı katılımcılar tarafından vurgulanmış, ayrıca sistemin veriminin artırılabilmesi için hizmet içi eğitimlerin gerekli olduğu ortaya çıkmıştır.

Schneider ve McKim'in (21) yaptıkları çalışmada aile ve arkadaş çevresine kıyasla daha resmi olan işçi-işveren ilişkisinde yükümlülerin daha yüksek oranda etiketlenmeye maruz kaldığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan yükümlülerin %49'u, iş görüşmelerinde ya da olası işverenlerle kurdukları ilişkilerde denetimli serbestlik yükümlüsü olmalarının olumsuz etki yarattığına değinmiştir. Aydoğan (22), iş bulma sürecini hüküm almış yükümlüler için toplumsal dışlanmaya en çok maruz kaldıkları alan olarak göstermiştir. Söz konusu çalışma sadece hüküm almış yükümlüler üzerinden yapıldığı için mahkumiyete dayalı damgalanmaya vurgu yapılmıştır. Çalışmamızda Aydoğan'ın bulgusu ile uyumlu verilere ilaveten yargılama aşamasında olan yükümlülerde masumiyet karinesinin göz ardı edildiği, bu kişilerin henüz mahkumiyetlerinin kesinleşmediği bir dönemde damgalanmaktan dolayı iş bulmada zorlandıkları tespit edilmiştir. İş bulma ve işe devam etme süreçlerinin daha sağlıklı yürütülebilmesi için tedbirlerin sosyal adaptasyona

engel olmayacak şekilde düzenlenmesi ve denetimli serbestlik müdürlüklerinin hem işçiyi hem de işvereni bilgilendirici şekilde iş bulma süreçlerine dahil olması kolaylaştırıcı olacaktır. Çınar (23), rehabilitasyon hizmetlerini hükümlülerin yeniden sosyalleşme sürecinde yapılan tüm çalışmalar olarak tanımlarken yaptığı nitel araştırmalar neticesinde rehabilitasyon çalışmalarının hükümlüler için faydalı olduğunu gösteren bulgulara ulaştığını ve bu bulguların yapılan önceki çalışmalarla benzerlik gösterdiğini belirtmiştir. Adı geçen çalışmada açıkça belirtilmese de yükümlüler aynı zamanda hükümlü olarak anıldığından kovuşturma ve tahliye sonrası denetimli serbestlik sürecinin incelendiği çıkarımı yapılmıştır. Alanda yükümlüler üzerindeki rehabilitasyon sürecine değinen diğer çalışmaların da yargılama aşamasını dahil etmediği görülmüştür (18,22,24). Kendi çalışmamızda ise katılımcı yükümlülerden çoğu yargılamaları devam ederken denetimli serbestliğe tabi olduğundan rehabilitasyona dair bir fayda belirtmemişlerdir. Bu durum, yargılama sürecindeki denetimli serbestliğin onarıcı adalet bağlamında daha kapsamlı araştırılması gerektiğini düşündürmüştür.

Yapılan bu çalışma, öncelikle sistemin amacına ulaşması için sùjelerin tecrübe paylaşımlarının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Öte yandan uzmanlar ve yükümlüler arasındaki teröptik ilişkinin geliştirilmesi, sürecin bireyselleşerek yükümlüler açısından daha verimli hale gelmesi onarıcı adaleti daha çok ortaya çıkaracaktır. Bu önerilerin yasal çerçevesi çoğunlukla hazır olduğundan hayata geçirilmesi için gerekli istihdam ve eğitimin bir çözüm olacağı düşünülmektedir.

ETİK

Etik Kurul Onayı: Çalışmamız Helsinki Bildirgesi'ne uygun olarak yazılmış olup, etik izin alınmasına ihtiyaç bulunmamaktadır.

*Bu çalışma, Cansu Şekerci isimli yazarın "Denetimli Serbestlik Uygulamalarının Onarıcı Adalet Sistemine Etkisinin Araştırılması" başlıklı Yüksek Lisans Tezinin yeniden düzenlenmesi ile oluşturulmuştur.

Danışman Değerlendirmesi: İç danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Yazarlık Katkıları

Konsept: C.Ş., F.A., Dizayn: C.Ş., F.A., Veri Toplama veya İşleme: C.Ş., Analiz veya Yorumlama: C.Ş., F.A., Literatür Arama: C.Ş., Yazan: C.Ş.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar tarafından finansal destek almadıkları bildirilmiştir.

KAYNAKLAR

1. McCold P. Restorative justice - variations on a theme. restorative justice for juveniles - potentialities. Risk and problems for research. Leuven: Leuven University Press; 1998.

2. Van Ness Daniel W, Strong Karen H. Restoring justice an introduction to restorative justice. USA: Anderson Publishing; 2015.
3. Johnstone G, Van Ness DW. The meaning of restorative justice. In: Johnstone G, Van Ness DW, editors. Handbook of Restorative Justice. London: Willon Publishing; 2011:5-23.
4. Akdeniz G. Onarıcı Adalet Yaklaşımı ve Kavramsal Temelleri. YÜHFD. 2019;1:1-23.
5. UNODC. Onarıcı adalet programları el kitabı. Karan U, redaktör. Lingua İletişim ve Turizm Tic. Ltd. İstanbul: CISST; 2013.
6. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Avrupa Konseyi Denetimli Serbestlik Kurallarına İlişkin CM/REC (2010) No'lu Tavsiye Kararı Erişim Tarihi: 05.05.2019. Erişim Adresi: http://www.cte.adalet.gov.tr/menudekiler/uluslararası/dsm_tavsiyekararlari/AB_DS_kurallari_turkce.pdf
7. Yavuz H. Ceza İnfaz Sistemi ve Denetimli Serbestlik, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.
8. Whitehead JT, Braswell MC. The future of probation: reintroducing the spiritual dimension into correctional practice. Georgia State University Criminal Justice Review. 2000;25(2):207-233.
9. Apaydın C, Kaplan H. Ceza infaz sistemi ve denetimli serbestlik. İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 2019;5(2):185-207.
10. Demirbaş T. İnfaz hukuku. Seçkin Yayıncılık: Ankara, 2017.
11. Özgüven DA. Ceza muhakemesi kanunu çerçevesinde "adli kontrol". TBB Dergisi. 2009;2009:81.
12. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 109. madde gerekçesi Erişim Adresi: www.corpus.com.tr
13. Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı, İstatistikler. Erişim Tarihi: 30.05.2020 Erişim Adresi: <http://www.cte-ds.adalet.gov.tr/>.
14. Patton MQ. Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. Pegem Akademi: Ankara, 2018.
15. Neuman LW, Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar. Yayın Odası Yayınları: İstanbul, 2009.
16. Turhan F, Altıkat A, Yeni bir ceza infaz usulü olarak denetimli serbestlik ve bu usulden yararlanma şartları. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 2012;2(2):1-46.
17. Carr N, Maguire N. Pre-sentence reports and individualised justice: consistency, temporality and contingency. Irish Probation J. 2017;14:52-71.
18. Müftüoğlu D. Denetimli serbestlik sürecindeki hükümlülerin uyumsuz süreçlerinin incelenmesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi, İstanbul, 2019.
19. Dowden C, Andrews D. The importance of staff practice in delivering correctional treatment: a meta-analysis. Int J Offender Ther Comp Criminol. 2004;48:203-214.
20. Holt P. Case management: shaping practice. In: Ward D, Scott J, Lacey M, editors. Probation working for justice. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2002;257-275.
21. Schneider A, McKim W. Stigmatization among probationers. J Offender Rehabil. 2003;38(1):19-31.
22. Aydoğan R. Cezaevi sonrası denetimli serbestlik sürecindeki hükümlülerin suç, damga ve sosyal dışlanma bağlamında incelenmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2018.
23. Çınar A. Denetimli serbestlik sistemindeki rehabilitasyon hizmetlerinin hükümlülerin yeniden sosyalizasyonu sürecine etkileri: Aydın örneği, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2015.
24. Fidan D. N., Denetimli serbestlik sisteminin toplumsal uyum sürecine etkisi: Bolu örneği, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, 2016.